

Матюшко Богдан,

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії факультету філософії і суспільствознавства Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

ПРОЄКТ ЮРІЯ ЛИПИ «РОЗПОДІЛ РОСІЇ»: АКТУАЛЬНІСТЬ З ОГЛЯДУ НА СЬОГОДЕННЯ

Відкрита повномасштабна війна, в котрий раз розв'язана Росією проти України, триває вже другий рік. Її перебіг, а передусім небачена стійкість нашої країни у боротьбі з агресором, спонукає замислитися над різними, особливо глибинними причинами цього протистояння, тривалість якого вимірюється щонайменше кількома століттями.

У таких умовах на особливу увагу заслуговують праці тих українських мислителів, які брали безпосередню участь у боротьбі за відновлення української державності у минулому столітті, під час Другої світової війни. До них належить відомий лікар, письменник і поет, громадський і політичний діяч, один із провідних представників української геополітики Юрій Іванович Липа (1900 – 1944). Ключовою в його ідеологічному доробку є «Всеукраїнська трилогія», що складається з таких книг: «Призначення України», «Чорноморська доктрини» та «Розподіл Росії» [1]. Якщо перші дві праці вийшли друком у Львові і Варшаві відповідно у 1938 і 1940 роках, то третя – 1941 року, за словами Сидора Чарторійського (тут і далі збережена стилістика оригіналу. – Б. М.), «як перше число “Державного Видавництва України”, 1941, “Київ – Одеса – Севастополь – Керч – Ростов”, цебто в час німецького наступу на Схід, коли було проголошено у Львові відновлення Української Державності...» [2, с. 22]. Сам автор називає день подачі книги до друку як 22 червня 1941 року [1, с. 28], дату, дуже показову в історії України ХХ століття...

«Розподіл Росії» написаний у час існування СРСР, отже, чергового періоду бездержавності України. Як і «Всеукраїнська

трилогія» в цілому, дана праця Юрія Липи має на меті визначення підстав, можливостей та перспектив майбутнього України як саме незалежної держави. Після 1991 року можна впевнено стверджувати, що в значній частині прогнози українського мислителя справдилися: Росія (під якою він має на увазі весь тодішній СРСР, що було очевидним для будь-якого неупередженого спостерігача) як імперія у часи комуністичного режиму всього лиш змінила назву і символіку, а її імперська сутність лишилася незмінною. Так звані «республіки-сестри» – це була всього лиш декорація, яка мала на меті прикрити подальшу денаціоналізацію (а відтак, і асиміляцію) всіх неросійських народів, на цей раз у вигляді сумнозвісної « нової історичної спільності – радянського народу ». Наслідки цього процесу для України та українців сьогодні настільки ж очевидні, наскільки і трагічні. З іншого боку, відновлення незалежності країн Прибалтики, Закавказзя і Середньої Азії з Казахстаном включно, переконливо свідчать, що власне «розподіл», тобто припинення існування штучно та протиприродно створеного цілого – Росії як імперії частково відбувся. У вигляді держави під назвою «Російська Федерація» та сама імперія по суті лишилася в мініатюрі.

Але ж її амбіції, окрім того, що не зникли, починаючи від 2000 року були концептуалізовані та декларовані найвищим керівництвом російської держави. Слова про «розпад СРСР як найбільшу геополітичну трагедію ХХ століття», поєднання ідеологем і символіки часів правління династії Романових з комуністичними втілилися в анексії Кримського півострова, війні на території Донецької та Луганської областей України, і, врешті-решт, подіях від 24 лютого 2022 року...

Тому питання про глибинні причини цих подій – більш ніж актуальне. Саме тому «Розподіл Росії» Юрія Липи – це той твір, який може розкрити це питання. Очевидно, що за понад 80 років з часу його першого видання геополітичні реалії суттєво змінилися, починаючи від двополярного світу часів Холодної війни до сучасних спроб ствердження багатополярності. Але паралелі між

імперськими інтенціями держави зі столицею у Москві від XVI століття до сьогодні виявляються більш ніж вражаючими. Є всі підстави вважати, що маємо справу зі справжнім продовженням дій «Третього Риму» протягом останніх майже пів тисячоліття.

Звернімося до тексту книги. Передусім Юрій Липа має на меті з'ясувати причини самих імперських амбіцій московського державного центру. Впадає в око, що український мислитель від самого початку наголошує, що першим від них потерпів сам народ цієї країни: «Не тому народ московський з усіх інших народів Росії посідав найбільшу брутальність і нехоть до систематичної праці, що він не шанував матеріальних цінностей (ощадне і систематичне розкольніцтво цьому перечить) – лишень тому, що безпосередньо підлягав своїй фантастичній і жорстокій владі» [1, с. 74]. Історична причина такого стану більш ніж відома: «Побудженням до об'єднання ще не дозрілої Московії була монгольська звиряча енергія. Монгольський струс пережили всі держави, від Китаю до Індії і Київської Русі. Але ці держави мали вже певну відпорність характеру. Москвини ж попросту не мали змоги розвинути і в нічому не могли опертися устроєві і авторитетові монголів» [1, с. 80]. Йдеться, звісно, про сумновідомий деспотизм правителів і взагалі керівників, який поєднується з безправністю підданих (і всіх підлеглих).

Звідси можна зрозуміти, що «певними спільними прикметами москвинів, особливо у басейні Волги, є їхнє відношення до землі і влади» [1, с. 81]. Щодо першого, то «хліборобство до цілого московського народу прийшло дуже пізно. Звіроловство переважало в ньому до половини XVIII століття. Перші хлібороби правдоподібно були східні фіни, що навчилися обробляти землю від тюрків і болгар. Самі москвини були змушені владою управляти землею і давати збори з землі на утримання держави. Земля для них – це передовсім місце для блукання, а коли й осілості, то не на довго і з примусу. Ніхто так легко не покидає своїх ґрунтів, як селянин центральної Московії» [1, с. 81]. І щодо другого: «Москвин енергійний у відрухах, але пасивний у суспільній акції. Цілком

байдуже дивиться на касування ініціативи одиниць. Завжди охоче визнавав широкі плани і йшов за ними, за наказом, накиненим згори, досить байдуже приймаючи зміни в особах начальників» [1, с. 81–82]. Попередній висновок, зроблений з цих положень Юрієм Липою, вражає, адже здається, що це написано не влітку 1940, а взимку – навесні 2023 року про битву за Бахмут: «Надаються вони передовсім до пересування великими масами, “ломить стеною” – це їхнє гасло. Маневр у війні, так характерний для народів на захід і південь від них – чужий москвинам» [1, с. 82].

Юрій Липа не міг обійти таку ідеологему, як єдність російського народу і, тим більше, заперечення на цій підставі самотності українського та білоруського народів: «Однорідність москвинів – це радше тільки зовнішня оболонка. Така однорідність є наслідком гвалтовної централізації їх урядів і важких умов життя. Це, так сказати б, результат певного насильства над їхньою психологією» [1, с. 82]. В дійсності, «коли взяти цю психологію, як природну, реальну вартість, то поступово розвивається, і дасть ще в будучині свої наслідки, то мусимо потрактувати москвинів, як три окремі групи (деякі дослідники вбачають навіть чотири) із певною духовною, навіть антропологічною окремішністю» [1, с. 82].

Так, «північні москвини вживають новгородське наріччя, їх терен обіймає головно Новгород, Ленінград, Олонець, Вологду, Архангельськ, В'ятку (Кіров) і Перм. У Псковщині і Тверщині переходить це наріччя в білоруську мову. Ці москвини – наслідники торгівельно-мореплавського Новгороду, і його експансії на північ. Цей народ має в собі сильні домішки готів, а в підложжі – кров прибалтійських, шляхетних (за виразом Щербаківського) фінів» [1, с. 83].

Натомість «друга галузь, – що говорить суздальським, або східним діалектом, обіймає кількакратно меншу територію від північної. Вона займає 2/3 верхнього Поволжя із Ярославлем, Костромою, Нижнім Новгородом (Горькій), Казанню і Самарою. Це – москвини, найбільше зближені до типів урало-алтайців та тюрків. І досі на терені їх перебувають рештки черемисів (марів), чувашів,

а також ще досить значна група казанських татар, які мріють про поворот свого панування в басейні Ками і в Уралі» [1, с. 83].

Нарешті, «лінія Арзамас – Ржев відділяє північних і східних москвинів від найнебезпечнішої для спокою Європи південних москвинів. Ще південно-східна частина, т. зв. Рязанська, з Рязанню, Пензою і Саратовом має деяку етнічну стійкість. В підложжі її лежить працювита вдача касимівських татар і твердої мордви, яка дісталась під владу Московії лиш у XVI столітті і досі зберігає традиції давнього болгарського царства» [1, с. 83].

Особливості іншої частини російського народу, саме тієї, що на її території розташована історична столиця Росії, виявляються несприятливими з найважливіших поглядів: «Південно-Західна частина південних москвинів – це найменш устійнена щодо вдачі і осілості група. На її теренах лежать міста Москва і Калуга та чорноземні міста Тула і Орел. Ці місцевості, що лежать уже на окраїнах верхньоволзького басейну, а навіть займають верхів'я Дону і Сейму, були теренами найбільших знищень і воєн, а також найбільшої деморалізації» [1, с. 83–84]. Тому «там нема устійненого типу. Від Орла до Курська аж до Тули, там, де колись проходив Муравський шлях, ішла українська колонізація. Від Смоленська аж до Калуги сунули білорусини. Тут були закладувані і нищені оборонні фортеці, сюди йшли в своїх нападах на Московію татари, поляки, українські козаки та французи з Наполеоном. Під час соціальних переворотів в Росії в останніх роках (1917 – 1922 – Б. М.) найбільше потерпіла власне ця частина Московії» [1, с. 84].

Остаточна неможливість єдності російського народу визначається наступним: «Ці три окремі галузі москвинів не злилися й досі, і нема потреби, щоб зливалися й у майбутньому. Кожна з них має своє геополітичне завдання. Північна – організовує життя над Балтією і на північних берегах Помор'я, східна, суздальська галузь обіймає якраз ті терени, що правдоподібно стануть, при їх доброму використанні, шпихліром Московії. Третя галузь, південна, це та, що частинно відмирала вже за часів царату,

даючи “зубожіння чорноземного центру” і взагалі “зубожіння центру”» [1, с. 84].

В таких умовах Москва як місто і російський народ як суб’єкт набувають особливого статусу: «Лишень по остаточнім устabilізуванню лінії розподілу не тільки фізичного, але й духовного, можлива й реальна природна політика Московії, а з нею і її тривалий розквіт» [1, с. 84]. Остання – «це її власна натуральна політика, що виростає з московських людей, природи і положення» [1, с. 85], ба більше, «московська політика, це не значить політика Росії, бо в тій останній політиці і Московія була зняряддям, так само не раз жорстоко експлуатованим, як і інші російські країни» [1, с. 85].

На додачу, «Москва не може лишатися столицею Московії, вже з самого стратегічного погляду: натуральна межа білоруського клину пробігає заледве за 300 кілометрів від неї. Це місто, зрештою, лишилося позаду природного руху московського населення, який скерований на схід, убік Уральських гір» [1, с. 85]. Врешті-решт, «найголовніше ж, чому Москва мусить відступити своє першенство іншій столиці, це її історичні традиції» [1, с. 85]. Адже «Роки 1480 – 1552, це роки натурального вивищення Москви. Знаходилась вона тоді на кордоні між басейнами рік Білого моря і Балтії та верхньоволзьких басейнів. Тут було тоді головне місце для торговельного посередництва. Вклинившись між двох галузок московського народу: північної і східної, почала Москва підбивати північну торговельно-рибацьку з Новгородом і східну, хліборобсько-ловецьку з Твер’ю і Суздаллю. В 1552 році одним ударом Москва здобуває Казанське ханство. Перед нею відкривається ціле доріччя Ками, шляхи на Урал і Сибір. Це закінчення будування чисто московської держави» [1, с. 85] і тому «кордони року 1553-го – то найнатуральніші кордони Московії» [1, с. 86].

Юрій Липа вкотре наголошує на згубності імперії для самого російського народу: «Ціла історія Московії і її державної політики показує, що вона не зв’язана з Москвою органічно. Деформування

натуральної волі, а навіть інстинктів свого народу, було змістом провідництва Москви аж до того часу, коли вона передала це провідництва уже цілком чужій для Московії кермі, до Петербургу» [1, с. 86].

Буквально у наступних після цих рядках український мислитель розкриває роль імперської політики у житті Російської православної церкви, що відобразилося і на її ролі у нинішній війні: «Власне завдяки своїй західності довершила Москва свого найбільшого знищення духовних цінностей. Річ іде про заміну “віри чудотворців і мучеників” Московії на нову віру, – офіційне “ніконіанство”, що назавжди лишилося під контролем уряду й адміністрації» [1, с. 86–87].

Юрій Липа підсумовує історію політики Москви. Паралелі з ХХ століттям (переселення мешканців Центральної Росії в сільські райони України, спустошені Голодомором; переміщення мільйонів людей під приводом освоєння цілини та обміну спеціалістами тощо) і 2022 та 2023 роками (примусове виселення мешканців тимчасово окупованих територій України в різні регіони Росії і одночасне переселення на їх місце мешканців автономних республік РФ у Сибіру і на Далекому Сході) більш ніж очевидні. «Ціла її (Москви. – Б. М.) історія – це потрактування московського народу як матеріалу до її технічних цілей. Прив’язання до землі, навіть земельна власність, було чимось, що суперечило її духові. Так було в минулому. ХІХ і ХХ століття змінило тільки методи Москви, але наслідки – відривання від землі і творення кочовиків, лишилися ті ж самі» [1, с. 88]. Тому «дійсно національна московська політика можлива тільки по усуненню політики міста Москви, повної фантомів і нереальності... До таких належить певна ідеологічна надбудова, знана під назвою “Великая Росія”».

Назва ця, створена духовенством Москви, увійшла в царський титул лишень в ХVІ столітті. Початково не мала вона жодного змісту поза риторичним і жодного географічного застосування. Попросту старі назви “Русь” і “Русія” були замінені більш пишним візантійським “Велика Росія»» [1, с. 89]. Але ж, як впливає з усього

сказаного вище, «термін цей цілком чужий національній істоті москвинів, “людей московських”, як вони самі себе називали. Є він пережитком доби гноблення не тільки білоруського і українського, але й самого московського народу. Вживання його затемнює пізнання самої істоти незалежного й вільного народу» [1, с. 89].

Ще 9 років тому, після загарбання Росією Кримського півострова і розв’язання нею війни на українському Донбасі Андрій Левус, на той час заступник Голови Служби безпеки України наголосив, наскільки «є доречним і необхідним звернутися до спадщини наших великих попередників, а відтак знову навчитися орієнтуватися на власні сили і єдиною стратегією бачити інтереси і добро української нації» [3, с. 6]. А за колоритним висловом дослідника українського націоналізму Олега Багана, «аналіз, проведений Липою, – відвертий і суворий. Він, будучи лікарем за професією, прагне вилікувати хворого достеменним діагнозом» [4, с. 20].

Якщо у 1991 і 2014 роках дослідження і застороги Юрія Липи та інших діячів українського націоналістичного руху ХХ століття по суті ігнорувалися широким загалом українського суспільства (це теж є нічим іншим, як наслідком російської імперської політики), то події в Україні від 24 лютого 2022 року поставили питання руба: або повторення помилок минулого (і остаточне знищення України), або забезпечення існування України саме як національної держави українців, яка єдина може виступати не об’єктом, а суб’єктом світової політики. А це, в свою чергу, неможливе без знищення Росії в її традиційному, імперському вигляді. Адже «кожна нація, як і окрема людина, зможе висловити себе і своє лице лишень у безнастанній боротьбі з матеріальним і духовним оточенням. Тільки у такій боротьбі виробиться природна сила України і її вартість для народів світу» [1, с. 104].

Список літератури:

1. Липа Ю. Розподіл Росії. Київ: Українська видавнича спілка ім. Ю. Липи. 2014. 176 с.

2. Чарторийський С. Від видавництва. *Луна Ю. Розподіл Росії*. Київ: Українська видавнича спілка ім. Ю. Липи. 2014. С. 22–24.
3. Левус А. Україна – могильник Російської імперії. *Луна Ю. Розподіл Росії*. Київ: Українська видавнича спілка ім. Ю. Липи. 2014. С. 4–6.
4. Баган О. Геостратегії Юрія Липи. *Луна Ю. Розподіл Росії*. Київ: Українська видавнича спілка ім. Ю. Липи. 2014. С. 7–20.

, 1